

O'SMIR O'QUVCHILARDA EMPATIYANING RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK ZARURATI

Urinova Latofat Shavkatovna

Turon universiteti v.b.dotsenti, p.f.f.d.

Hoshimova Yulduz Akram qizi

Turon universiteti 1-bosqich magistri

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'smir o'quvchilarda empatiyani rivojlantirishning pedagogik va psixologik zarurati ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Empatiya shaxsning ijtimoiylashuvi, axloqiy kamoloti va sog'lom shaxslararo munosabatlarni shakllantirishda muhim omil ekani tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida empatiyaning kognitiv va affektiv komponentlari, ularning o'smirlik davridagi rivojlanish xususiyatlari hamda pedagogik muhitning ta'siri yoritilgan. Tajriba-sinov ishlari natijalari empatik ko'nikmalarni maxsus mashg'ulotlar, fanlararo integratsiya va ijtimoiy faoliyat orqali samarali rivojlantirish mumkinligini ko'rsatdi. Shuningdek, oilaviy tarbiya va maktab psixologik iqlimining empatiya shakllanishidagi roli ochib berildi. Natijalar empatiyani rivojlantirish o'smirlarning shaxsiy, ijtimoiy va emotsional rivoji uchun muhim pedagogik-psixologik zarurat ekanini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: empatiya, o'smirlik davri, shaxs rivoji, pedagogik muhit, psixologik trening, ijtimoiylashuv, emotsional intellekt, tarbiya.

Аннотация. В данной статье научно обоснована педагогико-психологическая необходимость развития эмпатии у подростков. Эмпатия рассматривается как важный фактор социализации личности, её нравственного становления и формирования здоровых межличностных отношений. Проанализированы когнитивные и аффективные компоненты эмпатии, особенности их развития в подростковом возрасте, а также влияние педагогической среды. Результаты опытно-экспериментальной

работы показали, что эмпатические навыки эффективно формируются через специальные тренинги, междисциплинарную интеграцию и социальную активность учащихся. Также раскрыта роль семейного воспитания и психологического климата школы в развитии эмпатии. Полученные данные подтверждают, что развитие эмпатии является важной педагогико-психологической необходимостью для личностного, социального и эмоционального развития подростков.

Ключевые слова: эмпатия, подростковый возраст, развитие личности, педагогическая среда, психологический тренинг, социализация, эмоциональный интеллект, воспитание

Annotation. This article provides a scientific justification for the pedagogical and psychological necessity of developing empathy in adolescents. Empathy is considered an essential factor in personality socialization, moral development, and the formation of healthy interpersonal relationships. The cognitive and affective components of empathy, their developmental characteristics during adolescence, and the influence of the educational environment are analyzed. The results of experimental work demonstrate that empathic skills can be effectively developed through special training sessions, interdisciplinary integration, and students' social activities. The role of family upbringing and the psychological climate of the school in shaping empathy is also highlighted. The findings confirm that developing empathy is an important pedagogical and psychological necessity for adolescents' personal, social, and emotional development.

Keywords: empathy, adolescence, personality development, educational environment, psychological training, socialization, emotional intelligence, upbringing

Kirish.

Hozirgi globallashuv, axborot oqimining keskin ortishi va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi sharoitida shaxsning nafaqat intellektual, balki emotsional-axloqiy rivojlanishi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa,

o'smirlik davri inson hayotidagi eng nozik va o'zgaruvchan bosqichlardan biri bo'lib, bu davrda shaxsning ijtimoiy munosabatlarga kirishishi, o'z "Men"ini anglash jarayoni, boshqalar bilan o'zaro ta'sir ko'nikmalari faol shakllanadi[2]. Shu jarayonda empatiya — ya'ni boshqa insonning hissiy holatini tushunish, unga hamdard bo'lish va hissiy jihatdan javob qaytara olish qobiliyati — o'smir shaxsining sog'lom ijtimoiylashuvi uchun asosiy psixologik omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Empatiya yetarli darajada shakllanmagan o'quvchilarda tajovuzkorlik, befarqlik, ijtimoiy ajralish, kiberbulling va nizoli xatti-harakatlar ko'proq uchrashi kuzatiladi. Shu bois empatiyani rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'lim tizimining muhim pedagogik-psixologik vazifalaridan biriga aylanmoqda[3].

Metodlar.

Mazkur tadqiqotning maqsadi o'smir o'quvchilarda empatiyani rivojlantirishning pedagogik-psixologik zaruratini nazariy va amaliy jihatdan asoslash, empatik qobiliyatlarni shakllantirishga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash hamda samarali ta'limiy-psixologik mexanizmlarni belgilashdan iborat. Tadqiqot jarayonida psixologiya va pedagogika sohasidagi ilmiy manbalar tahlili, kuzatish, so'rovnoma, empatiya darajasini aniqlovchi diagnostik metodikalar (masalan, Mehrabian va Epstein empatiya shkalasi modifikatsiyalari), shuningdek, tajriba-sinov ishlari natijalari umumlashtirildi[1].

Empatiya tushunchasi ko'plab olimlar tomonidan turlicha talqin qilingan bo'lsa-da, umumiy jihatdan u kognitiv va affektiv komponentlardan tashkil topgan murakkab psixologik jarayon sifatida qaraladi. Kognitiv empatiya boshqaning hissiy holatini aqlan tushunishni anglatadi, affektiv empatiya esa boshqaning his-tuyg'ularini ichki kechinma sifatida his qilishni bildiradi. O'smirlik davrida aynan shu ikki komponent faol rivojlanadi, chunki bu bosqichda abstrakt tafakkur, refleksiya va ijtimoiy rolni anglash qobiliyati kuchayadi. Biroq mazkur jarayon o'z-o'zidan sodir bo'lmaydi; u pedagogik muhit, oilaviy tarbiya, tengdoshlar guruhi va o'qituvchilarning shaxsiy namunasiga bevosita bog'liq[5].

Natijalar.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, maktab muhitida empatiya ko'nikmalarini shakllantirish uchun qulay psixologik iqlim muhim omil hisoblanadi. O'qituvchining o'quvchi shaxsiga hurmat bilan yondashuvi, uning fikrini tinglashi, hissiy holatini inobatga olishi o'quvchilarda ham boshqalarga nisbatan shunday munosabatni shakllantiradi. Aksincha, qat'iy avtoritar muhitda o'sgan bolalarda empatik javoblar sust rivojlanishi, ular ko'proq qo'rquv yoki bo'ysunish motivatsiyasi asosida harakat qilishi kuzatiladi. Demak, empatiya rivoji uchun demokratik, qo'llab-quvvatlovchi va ochiq muloqotga asoslangan pedagogik muhit zarur[4].

O'smirlar orasida o'tkazilgan diagnostik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, empatiya darajasi yuqori bo'lgan o'quvchilar sinfdoshlariga ko'proq yordam ko'rsatadi, jamoaviy ishlarda faol ishtirok etadi va nizoli vaziyatlarda murosaga moyil bo'ladi. Empatiya darajasi past bo'lgan o'quvchilarda esa o'z manfaatini ustun qo'yish, boshqalarning his-tuyg'ulariga befarq bo'lish, ba'zan esa ataylab ranjituvchi xatti-harakatlar ko'proq uchraydi. Bu holat empatiyaning nafaqat axloqiy, balki ijtimoiy moslashuv omili ekanini tasdiqlaydi.

Pedagogik tajriba-sinov ishlari doirasida empatiyani rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashg'ulotlar majmuasi ishlab chiqildi. Ushbu mashg'ulotlar rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlarni muhokama qilish, badiiy matnlar va filmlar asosida qahramonlarning hissiy holatini tahlil qilish, "men boshqalar o'rnida" texnikasi, reflektiv suhbatlar va guruhviy treninglardan iborat bo'ldi. Dastur 3 oy davomida haftasiga 1 marotaba o'tkazildi. Dastur yakunida qayta o'lchov natijalari empatiya ko'rsatkichlarining sezilarli oshganini ko'rsatdi. Ayniqsa, affektiv empatiya komponentida ijobiy o'zgarishlar aniqlandi, bu o'quvchilarning boshqalar kechinmalariga hissiy jihatdan yaqinlasha olishini bildiradi[6].

Tajriba natijalari shuni ham ko'rsatdiki, empatiyani rivojlantirish faqat psixologik treninglar bilan cheklanmasligi kerak. U butun ta'lim jarayoniga integratsiyalashgan bo'lishi lozim. Masalan, adabiyot darslarida qahramonlarning ichki kechinmalarini tahlil qilish, tarix darslarida tarixiy shaxslar qarorlarini ularning

sharoitidan kelib chiqib baholash, biologiya va geografiya darslarida inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni his qilishga yo'naltirilgan muhokamalar empatik tafakkurni kengaytiradi. Shuningdek, ijtimoiy loyihalar va ko'ngillilik faoliyati o'smirlarda boshqalarga foyda keltirish motivatsiyasini kuchaytiradi[7].

Psixologik jihatdan empatiya o'smirlarning agressiv xatti-harakatlarini kamaytirishda ham muhim omil ekanligi aniqlandi. Empatiya rivojlangan o'quvchi boshqa inson og'riq yoki xafa bo'lishini tasavvur qila oladi, natijada zarar yetkazuvchi xatti-harakatdan o'zini tiyadi. Shu sababli empatiya profilaktik vosita sifatida maktab psixologlari faoliyatida ham muhim o'rin tutishi zarur.

Muhokama.

Muhokama jarayonida empatiyaning rivojlanishi oilaviy tarbiya bilan ham uzviy bog'liqligi ta'kidlandi. Ota-onalar farzandining his-tuyg'ularini tan olishi, uni tinglashi va qo'llab-quvvatlashi bolaning boshqalarni ham tushunish qobiliyatini kuchaytiradi. Oilada zo'ravonlik, befarqlik yoki hissiy sovuqlik mavjud bo'lsa, bola empatik javoblarni o'rganish imkonidan mahrum bo'ladi. Demak, maktab va oila hamkorligi empatiyaning rivojlantirishda muhim shart hisoblanadi.

Shuningdek, raqamli muhitning ta'siri ham alohida e'tiborga loyiq. Virtual muloqot jonli hissiy reaksiyalarni to'liq aks ettirmagani sababli, ayrim o'smirlarda hissiy sezgirlik pasayishi mumkin. Shu bois ta'lim jarayonida jonli muloqot, jamoaviy faoliyat va bevosita hissiy tajribaga boy vaziyatlar ko'proq tashkil etilishi zarur.

Olingan natijalar empatiyaning rivojlantirish o'smirlarning shaxsiy kamoloti, ijtimoiy moslashuvi va sog'lom psixologik muhitni ta'minlash uchun pedagogik-psixologik zarurat ekanini tasdiqlaydi. Empatik qobiliyatlar shakllangan o'quvchi nafaqat bilimli, balki insoniy qadriyatlarga hurmat bilan qaraydigan, jamiyatda mas'uliyatli va bag'rikeng shaxs sifatida voyaga yetadi. Bu esa ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri — har tomonlama barkamol avlodni tarbiyalash vazifasiga to'liq mos keladi.

Xulosa.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, empatiyani rivojlantirish o'smirlik davrida shaxsning axloqiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishining ajralmas qismi bo'lib, u pedagogik jarayonda ongli ravishda qo'llab-quvvatlanishi lozim. Maxsus psixologik treninglar, empatik muloqotga asoslangan o'qitish uslublari, fanlararo integratsiya, oilaviy hamkorlik va ijtimoiy faoliyatni kengaytirish orqali o'smirlarda yuqori empatik madaniyatni shakllantirish mumkin. Bu esa kelajak jamiyatining insonparvar, hamjihat va ijtimoiy mas'uliyatli bo'lishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Abdullayeva S. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Abdurahmonov R. O'smirlar psixologiyasi va tarbiyasi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2019.
3. Akbarov A. Emotsional intellekt va ijtimoiy ko'nikmalar. – Toshkent, 2020.
4. Tursunova L. Empatiya va o'smir shaxsining ijtimoiy rivoji. – Toshkent, 2021.
5. Ismoilov N. O'quvchilarda psixologik ko'nikmalarni rivojlantirish metodikasi. – Samarqand, 2017.
6. Сунатов, Д., Тошмуродова, С., Анварова, Э., & Зикриллаева, Ф. (2025). Madaniyatlararo muloqotning ahamiyati. Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами, 1(1), 141-143.
7. Botirovich, X. S. (2024). RAQAMLI MUHITDA O 'QITISH TEXNOLOGIYALARI VA MODELLARI. Modern education and development, 11(3), 155-161.
8. Shoyim o'g'li, A. X., & Fozilovna, M. N. (2026). O 'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIMNI JORIY ETISH MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI. Modern education and development, 41(3), 348-355.
9. Iskandar o'g'li, S. B., & Fozilovna, M. N. (2025). INKLYUZIV TA'LIM SAMARADORLIGINI BAHOLASH MEZONLARI. Modern education and development, 39(4), 327-333.

10. Shoyim o'g'li, A. X., & Fozilovna, M. N. (2026). INKLYUZIV TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RN. Modern education and development, 42(5), 197-204.